

<https://doi.org/10.34142/23129387.2024.70.06>

УДК 159.93

ORCID 0000-0002-1699-7859

ORCID 0000-0001-7628-364X

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «НОСТАЛЬГІЯ»

Олексій І. Кузнецов^{IABCD}, Марина С. Бондаренко^{IABCDE}

1 – доцент кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

E-mail: oleksiy.kuznetsov@hnpri.edu.ua

2 - аспірантка кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

E-mail: mbondarenko86@gmail.com

Актуальність дослідження. Сьогодні в умовах війни в українців істотних змін зазнали індивідуальні значення багатьох концептів. Такі чинники як вимушене переселення в інший регіон чи країну, втрата домівки, відмова від звичних умов проживання та змушеність пристосовуватись до нових, фактично поділили життя багатьох наших співвітчизників на «до» та «після». У цьому контексті виявляється доцільним визначення психолінгвістичного значення концепту «ностальгія».

Мета дослідження – виявити психолінгвістичне значення концепту «ностальгія» у свідомості українців.

Результати. Виявлено асоціації до слова-стимулу ностальгія по п'яти та по першій реакції, описано його психолінгвістичне значення, здійснено порівняння асоціацій українців, що залишились вдома, переїхали та повернулись і не повернулись під час війни.

Висновки. Виходячи з результатів семантичної інтерпретації концепту «ностальгія» слід зазначити, що він асоціюється з домом (домівкою), дитинством, батьківщиною, супроводжується тугою, смутком, радістю, передбачає певні спогади, що можуть стосуватися також моря та друзів. В асоціативному полі даного

концепту найбільшу групу асоціатів склали ті, що описують його об'єкт – спрямованість ностальгії. Значну групу периферійних та поодиноких реакцій склали лексеми, що належать до асоціативного поля індивідуальної тематики.

Специфікою асоціативного поля концепту «ностальгія» українців, що залишились вдома у порівнянні із переселенцями менший семантичний зв'язок із концептом «дім».

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, психолінгвістичне значення, асоціації, концепт, ностальгія, дім, вимушені переселенці, українці, війна.

The psycholinguistic meaning of the concept "nostalgia"

Oleksiy I. Kuznetsov^{1ABCD}, Maryna S. Bondarenko^{1ABCE},

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Ukraine

1 –Associate Professor of the Department of Psychology,

E-mail: oleksiy.kuznetsov@hnpu.edu.ua

2 - postgraduate student of the department of Department of

Psychology,

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

E-mail: mbondarenko86@gmail.com

Relevance of the study. Today, in the context of the war, Ukrainians have undergone significant changes in the individual meanings of many concepts. Factors such as forced relocation to another region or country, loss of home, abandonment of the usual living conditions and the need to adapt to new ones have actually divided the lives of many of our compatriots into "before" and "after". In this context, it seems appropriate to define the psycholinguistic meaning of the concept of "nostalgia".

The Aim of the study is to identify the psycholinguistic meaning of the concept of "nostalgia" in the minds of Ukrainians.

Results. The associations to the word-stimulus nostalgia by five and by the first reaction are revealed, its psycholinguistic meaning is described, the associations of Ukrainians who stayed at home, moved and returned and did not return during the war are compared.

Conclusions. Based on the results of the semantic interpretation of the concept of "nostalgia", it should be noted that it is associated with home (home), childhood, homeland, accompanied by longing, sadness, joy, and implies certain memories that may also relate to the sea and friends. In the

associative field of this concept, the largest group of associates is made up of those describing its object - the direction of nostalgia. A significant group of peripheral and isolated reactions was made up of lexemes belonging to the associative field of individual topics.

The specificity of the associative field of the concept "nostalgia" of Ukrainians who stayed at home compared to migrants is a smaller semantic connection with the concept "home".

Keywords: *free associative experiment, psycholinguistic meaning, associations, concept, nostalgia, home, IDPs, Ukrainians, war.*

Вступ. Сьогодні в умовах війни в українців істотних змін зазнали індивідуальні значення багатьох концептів. Такі чинники як вимушене переселення в інший регіон чи країну, втрата домівки, відмова від звичних умов проживання та змушеність пристосовуватись до нових, фактично поділили життя багатьох наших співвітчизників на «до» та «після». У цьому контексті виявляється доцільним визначення психолінгвістичного значення концепту «ностальгія».

В українській психолінгвістиці існує низка наукових розвідок із визначення психолінгвістичних значень концептів емоційної сфери особистості, зокрема С. Мартінек (2007), М. Ольхович-Новосадюк (2022). *Ностальгія* має словникове значення як «болісна туга за вітчизною або минулим» (Тлумачення, без дати), проте вивчення відповідного концепту у представленому дослідженні здійснюється вперше.

Мета дослідження – виявити психолінгвістичне значення концепту «ностальгія» у свідомості українців.

Методи дослідження. Основним методом дослідження був психолінгвістичний експеримент, головним етапом якого був вільний асоціативний експеримент (ВАЕ) із словом стимулом "ностальгія". Додатковими методами були опитування (з метою уточнення результатів ВАЕ), анкети (для уточнення характеристик вибірки). ВАЕ зі словом-стимулом "душа" проводився в письмовій формі. Відповідно до інструкцій, предмети повинні вказувати на стать, вік, статус проживання (чи покинули місце проживання під час війни, в яке місце переселились, чи повернулись додому) і писати перші п'ять

слів, з якими вони асоціативно пов'язали слово "ностальгія". Загальна кількість суб'єктів, які брали участь в експерименті, становила 133 (20-72 років), у рівному співвідношенні чоловіків і жінок. З них, згідно з критерієм місця проживання – жителі міста Харкова та Харківської області.

Результати. За результатами частотного аналізу ВАЕ на стимул «ностальгія» було побудовано асоціативні поля з п'яти реакцій і з першої реакції. На слово-стимул «ностальгія» випробувані дали 665 реакцій (обробка результатів ВАЕ з п'яти реакцій), включаючи 43 словосполучення чи закінчені речення, одиничних – 35, відмов 0, не знають значення слова – 0. Високочастотні асоціації показані у таблиці 1.

Таблиця 1

Частота асоціацій на слово-стимул «ностальгія» по першій реакції ВАЕ

Асоціати	Абс.	Частота, %
Дім [дім 19, теплий дім 1, домівка 1, оселя 1, затишна оселя 1, затишна квартира 1, хата 1, будинок 1, додому 1, журба за домом 1]	28	21%
Дитинство [дитинство 5, діти 1, щасливе дитинство 1]	7	5,2%
Смуток [смуток 4, сумую 1]	5	3,8%
Спогади [спогади 4, приємні спогади 1]	5	3,8%
Туга	3	2,2%
Спокій	3	2,2%
Море	3	2,2%

При польовій стратифікації результатів експериментальних досліджень значення та концепту І.В. Гордієнко-Митрофанова (2018) слідом за І.А. Стерніним та А.В.Рудаковою пропонує відносити асоціації з частотою понад 10% до ядра поля, а зону поля ближньої периферії входять асоціації з частотою 4-10% - у разі лише асоціати – однокореневі слова з різних частин мови і словосполучення.

До ядерної зони у нашому ВАЕ не потрапило жодного

слова.

У зону *ближньої периферії* потрапили асоціати: дім (6%), дитинство (4,4%) і туга (4,2%).

До зони *далекої периферії* (асоціації з частотою 2-3%) входять однокорінні слова з різних частин мови та словосполучення: «батьківщина» 18 (2,7%) – ранг 4, «смуток» 17 (2,5%) – ранг 5, «спогади» 16 (2,4%) та «друзі» 16 (2,4%) – ранг 6,5 ранг.

До *крайньої периферії* (асоціації з частотою менше 2%) входять решта асоціацій, серед яких найбільшу частоту мають: «море» 15 (2%), «радість» 12 (1,8%), «минуле» 12 (1,8%), «любов» 11 (1,6%), «спокій» 10 (1,5%).

Потім було проведено часткову семну інтерпретацію результатів частотного аналізу ВАЕ на стимул «ностальгія» по першій реакції. За результатами аналізу даних, отриманих після часткової семної інтерпретації, змінилася послідовність деяких високочастотних асоціатів периферії (див. табл. 1).

Лексема «дім» за першою реакцією має більшу частоту і займає перший ранг (21%), виступаючи ядерною. Лексема «дитинство» за першою реакції зайняла той самий другий ранг, а «смуток» - піднялася рангом, обмінявшись місцями із лексемами «туга» та випередив «спогади». У зоні дальньої периферії по першій реакції виявилися лексеми «туга», «спокій» та «море» та їх похідні.

Таблиця 2

Частота асоціацій на слово-стимул «душа» по п'яти реакціям ВАЕ

Асоціати	Абс.	Частота, %
Дім [дім 22, рідний дім 4, теплий дім 1, домівка 1, оселя 1, затишна оселя 1, затишна квартира 1, хата 1, будинок 1, додому 1, журба за домом 1, любов до свого дому 1, повернення додому 1, теплий дім 1, відірваність від дому 1, батьківський дім 1]	40	6%
Дитинство [дитинство 26, діти 1,	29	4,4%

щасливе дитинство 1, безтурботне дитинство 1]		
Туга [туга 17, туга за батьківщиною 5, туга за минулим 3, туга за батьками і друзями 1, туга за бабусиними обіймами 1, туга за змаганнями 1]	28	4,2%
Батьківщина [батьківщина 11, туга за батьківщиною 5, поїздки на батьківщину 1, можливість повернення на батьківщину 1]	18	2,7%
Смуток [смуток 15, сумую 1, сумно 1]	17	2,5%
Друзі	16	2,4%
Спогади [спогади 14, приємні спогади 1, гарні спогади 1]	16	2,4%

На наступному етапі дослідження було осмислено периферійні та поодинокі реакції щодо сукупності всіх реакцій досліджуваних.

Найбільшу групу реакцій склали ті, що описують концепт «ностальгія» за допомогою іменників, які виступають уточненням для позначення розуміння, що описують об'єкт ностальгії: *батьки 8, відпочинок 7, школа 6, літо 6, бабуся 5, річка 5, оселя 5, свята 5, близькі 4, сад 4, садочок 4, кімната 4, музика 4, юність 4, родина 3, улюблена робота 3, однокласники 3, пісні 2, сім'я 2, фотоальбом 2, сонце 2, перша любов 2, праця 2, дідусь 2, матір 1, народження дітей 1, Новий рік 1, столова 1, туристичні подорожі 1, подарунки 1, розваги 1, парфуми 2, ліс 1, вітряна віспа 1, церква 1, велосипед 1, улюблені фільми під ковдрою 1, ловля риби 1, баз відпочинку 1, камін 1, вогонь 1, мандрівка 1, бандура в шкільному кабінеті 1*

Значну групу периферійних та поодиноких реакцій склали лексеми, що належать до асоціативного поля тематики ностальгії і можуть мати синонімічний характер: *пам'ять 6, дежавю 3, прив'язаність 2, ретро 3, жаль 2, меланхолія 2, затишок 2, традиції 1, того чого неможна вже повернути 1, пам'ять про прожите 1 та ін..*

Окрему групу асоціацій складають пов'язані з *емоціями та особистісними якостями*: нудьга 6, сміх 5, почуття 5, щастя 3, щирість 2, перша любов 1, емоції 2, кохання 2, легкість 2, меланхолія 2, хвилювання 2, біль 2, гармонія 1, схвилюваність 1, безтурботність 1, скорбота 1, страждання 1, засмучення 1, настрої 1, натхнення 1, сила 1, результат 1 та ін..

Концепт «ностальгія» має індивідуальні значення, вираженими в абстрактних поняттях: *свобода 6, стабільність 2, можливість розвитку 1, сподівання 1, ресурсність 1, практичність 1, майбутнє 1, прикрість 1, хвороба 1, втрата 1, ковток свіжого повітря 1, враження 1, активність 1, ресурси 1, жага жити 1* та ін..

Підсумком проведеного дослідження було опис психолінгвістичних значень концепту НОСТАЛЬГІЯ (133 досліджуваних).

Результати семантичної інтерпретації результатів експерименту Слово НОСТАЛЬГІЯ асоціюється з:

1. **ДОМОМ** 40;
2. **ДИТИНСТВОМ** 29;
3. **БАТЬКІВЩИНОЮ** 18;
4. амбівалентна за своїм емоційним проявом, оскільки характеризується **ТУГОЮ** (28), **СМУТКОМ** (17), **РАДІСТЮ** (12);
5. і передбачає наявність певних **СПОГАДІВ** (16);
6. пов'язаних найчастіше із **МОРЕМ** (15), **ДРУЗЬЯМИ** (16), **БАТЬКАМИ** (8).

У таблиці 3 показано частоти асоціатів по усім реакціям на слово-стимул «ностальгія» для українців, що протягом війни залишались вдома. На відміну від інших категорій досліджуваних (вимушених переселенців), найбільший ранг у них має асоціація «дитинство», а не «дім».

Таблиця 3

**Частота асоціацій на слово-стимул «ностальгія»
по п'яти реакціям ВАЕ в українців, що не змінювали
місце проживання протягом війни (n=62)**

Асоціати	Абс.	Частота, %
Дитинство [дитинство 11, друзі дитинства 2]	13	4,2%
Дім [дім 9, домівка 1, отчий дом 1]	11	3,5%
Туга [туга 7, туга за батьківщиною 1, туга за бабусиними обіймами 1]	9	2,9%
Море	7	2,2 %
Спогади [спогади 4, приємні спогади 1, гарні спогади 1]	6	1,9%

У тих, хто не покидав дім, слово-стимул «ностальгія» пов'язане із тугою і спогадами по морю.

У таблиці 4 показано частоти асоціатів по усім реакціям на слово-стимул «ностальгія» для українців, що повернулись додому після вимушеного переміщення через війну.

Таблиця 4

**Частота асоціацій на слово-стимул «ностальгія»
по п'яти реакціям ВАЕ у вимушених переселенців,
що повернулись додому (n=28)**

Асоціати	Абс.	Частота, %
Дім [дім 2, теплий дім 1, рідний лім 1, додому 1, журба за домом 1, дім бабусі 1]	7	5%
Дитинство	2	1,4%
Туга [туга 1, туга за минулим 1]	2	1,4%

Для українців, що повернулись додому після вимушеного переміщення через війну, слово-стимул «ностальгія» асоціюється із домом частіше, ніж з дитинством і пов'язане із тугою.

У таблиці 5 показано частоти асоціатів по усім реакціям на слово-стимул «ностальгія» для українців, що не повернулись додому після вимушеного переміщення через війну.

Таблиця 5

Частота асоціацій на слово-стимул «ностальгія» по п'яти реакціям ВАЕ у вимушених переселенців, що не повернулись додому (n=43)

Асоціати	Абс.	Частота, %
Дім	7	3,2%
Любов [любов 3, кохання 2, перше кохання 1]	6	2,7%
Дитинство [дитинство 5, щасливе дитинство 1]	6	2,7%
Спогади [спогади 4, приємні спогади 1]	5	2,3%
Туга [спогади 3, за минулим 1]	4	1,8%
Море	3	1,4%

Для українців, що не повернулись додому після вимушеного переміщення через війну, слово-стимул «ностальгія» асоціюється в однаковій мірі із домом, із дитинством, із морем. Схожість їх асоціацій із українцями, що не покидали домівку, у тому, що вони вважають ностальгію спогадами, що супроводжуються тугою.

Висновки. Виходячи з результатів семантичної інтерпретації концепту «ностальгія» слід зазначити, що він асоціюється з домом (домівкою), дитинством, батьківщиною, супроводжується тугою, смутком, радістю, передбачає певні спогади, що можуть стосуватися також моря та друзів. В асоціативному полі даного концепту найбільшу групу асоціатів склали ті, що описують його об'єкт – спрямованість ностальгії. Значну групу периферійних та поодиноких реакцій склали лексеми, що належать до асоціативного поля індивідуальної тематики.

Специфікою асоціативного поля концепту «ностальгія» українців, що залишились вдома у порівнянні із переселенцями менший семантичний зв'язок із концептом «дім».

Література

Гордієнко-Митрофанова І., Підчасов Є., Саута С., Кобзева Ю. (2018). The Problem of Sample Representativeness for Conducting Experimental and Broad Psychological Research. *Psycholinguistics*. V. 23 (1). 348 p. P. 11–46.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1212360>

Martinek S.V. (2007). *Українсь'кyy asociatyvnyy slovnyk: Vid stymulu do reakciyi*, Lviv

Ольхович-Новосадюк М. (2022). Психолінгвістичні аспекти концепту радість в українській мові та культурі *Slavia orientalis*. 2022. Т. LXXI. № 3. С. 611–624. [doi: 10.24425/slo.2022.142782](https://doi.org/10.24425/slo.2022.142782)

Тлумачення. <https://goroh.pp.ua/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D1%96%D1%8F> DOI: [10.24425/slo.2022.142782](https://doi.org/10.24425/slo.2022.142782)

Оригінальний рукопис отриманий 25квітня 2024 року

Стаття прийнята до друку 30 квітня 2024 року